

A honfoglaló magyarság kialakulása.

(Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1930.)

I.

E munkában nyelvészeink egyik legkitünőbbje igyekszik megszerkeszteni a honfoglaló magyarság kialakulásának valószínű képét. A török nyelvekben s a török népek őstörténetében való nagy jártasságának és a nyelvtudomány módszereiben való nagyszerű fegyverzettségének köszönhető, hogy kutatásaival a magyar őstörténet széles területei nyertek új megvilágítást.

Mindenekelőtt a nyelvtudományak a magyarság eredetére és ősi történetére vonatkozó, eddigelé megállapított tételeit fűzi rendszerbe: „Egy nép eredetére és ősi történetére vonatkozólag feljegyzéseink a legtöbb esetben nincsenek. Ilyenkor a nyelvből levonható tanulságok azok, melyek az őskort megvilágítják. Az ősi nyelvelemeknek valamely nyelvcsalád megfelelő elemeivel való egyezése általában világot vet a nép eredetére, s a nyelvben található idegen elemek az illető idegen népekkel való érintkezések emlékei”. „Nyelvünk azt mutatja, hogy a magyarság uráli eredetű, azaz ősei több ezredévvvel Krisztus születése előtt finnugorok és a szamojédok őseivel éltek valamelyes közösségben valahol Kelet-Európában, az Urálhegység vidékén. Azt is kimutatta a nyelvtudomány, hogy ennek az uráli „ősnépnek” a szomszédságában, tőle valószínűleg nyugatra s vele igen szoros, talán rokoni kapcsolatban élt egy másik nép: a mai indogermánság »őse«¹

„De volt az uráli ősnépnek egy másik, keleti szomszédja is (talán egy másik korszakban), mellyel szintén szoros, talán még szorosabb kapcsolatban élt: a törökség. Az uráli és a török nyelvek között több nyelvtani és számos szókimésbeli egyezés van“²

¹ „Ebből a régi időből való pl. a 'viz'-nek az uráli és indogermán nyelvekben való közös neve: magyar *viz*, finn *vete* ~ got *wato* (német *wasser*), ír *βείβ*, görög *βδαρ*—*βδαρος* stb.“

² „Az indogermán-uráli-török(-mongol-tunguz?), közelebről egyelőre meglehetősen felderíthetetlen őskornak érdekes emléke egy szóegyezés, az *ember* neve: latin *homo* ~ litván *žmu* ~ gót *guma* ~ szamojéd *kum* stb. magyar *him* ~ vogul *χum* ~ volják *kum* ~ zürjén *komí* 'zürjén', eredetileg 'ember' ~ török *kün* 'nép' mongol *kūmun* (*χūn*, *χυη*, *χun*, *χūmūn*) 'ember'.“

„Az uráli ősnépet, tehát a finnugorok és a szamojédok őseit — amint ezt a nyelvtudomány tanúsága alapján több-kevesebb valószínűséggel megállapíthatjuk — bizonyos későbbi korban, az indogermán és a török kapcsolat kora után, de még mindig »évezredekkel időszámításunk előtt« Európa keleti részén, az Urál-hegység vidékén, meglehetősen északon találjuk. Ez a nép vadászból és halászból élt, sátrakban lakott s alacsony műveltségi színvonalon állott.

Az uráli ősnyelvből először a szamojéd vált ki. Az uráli nyelvcsalád másik része, a finnugorság, még több századig együtt maradt. E közösség időben a Kr. e. III. évezred közepére tehető, földrajzilag a Volga középső folyásának vidékére. Az egyes nyelvjáráások, melyekből később a megfelelő finnugor nyelvek fejlődtek, földrajzilag körülbelül úgy — de természetesen jóval szorosabb egységben és kisebb területen — voltak elhelyezkedve, ahogyan ma is vannak. Ez világosan következik az egyes nyelvek közt megállapított ősi egyezésekből. A finnugorság műveltsége az uráli koréhoz képest haladást mutat.

A finnugorság két ágra szakadt, egy nyugati és egy keleti ágra. A keleti ágat alkotják az „ugorok“: az osztjákok, a vogulok és a magyarok: Az ugor őshaza a Volga hajlásától keletre eső vidékeken keresendő.

Az ugor népeknek ez a keleti helyzete döntő fontosságúvá vált az ugorok, illetőleg az ugorok egy része, a magyarság további sorsára. Ez által vált ugyanis lehetségessé, hogy a magyarság az ugor őshaza közelében élő törökséggel, a bolgárokkal szoros érintkezésbe került, velük más területre, a Kubán alsó folyásának vidékére költözött s itt egyéb török népekkel is nemcsak érintkezett, hanem egyenesen ezek kötelékében élt; ezeknek alakulási törvényei szerint újabb török néprészeket vett magához, viszont régi alkotórészeinek egy részét elvesztette.

Németh Gyula a nyelvtudomány fentírt megállapításainak előrebocsájtása után (v. ö. Bevezetés: 4—7 l.) tüzetesen foglalkozik a török népek alakulásaival általában (v. ö. I. Fejezet. A török népalakulatok és nevük 8—84), hogy az itt nyert eredmények és a rendelkezésre álló anyag alapján foglalkozzasson az ősi magyar-török viszony és a magyarság kialakulásainak kérdéseivel. Megállapítja ezen a soron, hogy a török nomádállamok — amelyek közé sorozza úgy a régi magyar-bolgárokat, mint a mai nomádokat — tulajdonképp állam- vagy törzs-szövetségek és mint ilyenek, rendszeren több, többé-kevésbé önálló részből állnak. Az egyik állam birodalmakra oszlik (hunok, szabirok, türkök), a másik hordákra (kirgizek), a harmadik törzsekre (magyarok, besenyők). A kisebb beosztások (altörzsek, nemzetségek, ágak, családok) szintén különfélék lehetnek. Így a besenyőknek 950 körül nyole törzsük volt, mind a nyole törzs ön-

álló, külön fejedelemmel, a 8 törzs viszont 40 kisebb részre (mondjuk nemzetségekre) oszlott, a türkök birodalmában 4 fejedelemség van, Ibn Fadlān szerint Almyš volgai bolgár fejedelem alatt négy „király“ volt. A kazak-kingizek ma is három (illetve négy) hordára oszlanak: a Nagy, Középső, Kis (és Belső) Hordára s e hordák nemzetségekből s ezek ágakból állanak.

„A török nomádállam alapja a család, szűkebb és tágabb értelemben. De a családnak és a család természetes szaporodásának gyakran csak másodrangú szerepe van egy nagyobb népalakulat előállításában (sőt gyakran kisebb népalakulatok előállításában is), s az elsőrangú tényező egy erősebb csoport, mely a származásra, sőt gyakran a nyelvre való tekintet nélkül *egy* alakulatba egyesíti mindazokat a családokat, nemzetségeket, törzseket, melyek hatalmi körébe belesznek. Természetes, hogy mennél nagyobb egy ilyen alakulat és mennél idegenebb elemeket foglal magában, annál hamarabb széteshetik, de az együttlélés — ha a központi hatalom erős vagy ha az alakulat tagjainak érdeke úgy kívánja — sokáig is tarthat, sőt egyes, eredetileg heterogén elemekből álló részek tartós, esetleg többé fel nem bomló egységgé alakulhatnak“. „A török nomádállamot is a gyakori változások, az állandóság hiánya jellemzik“. „Az Európa határán megjelent hunokról a IV. század második feléig alig hallunk. Ekkor egy erős uralkodó összefogja erejüket, megtámadják a tőlük nyugatra lakókat, Attila alatt óriási hatalomra tesznek szert, s az V. század közepén a birodalom összeomlik, illetőleg a Fekete-tenger vidékén új alakulások formájában él tovább“. „Hasonló jelenségeket látunk a többi török birodalom életében is“.

Az *egyes* török nomádtörzsek hasonló gyors támadásokra és csatlakozásokra képesek: „A kazárok három törzse, a kabarok, elváltak a kazár birodalomtól és a magyarsághoz csatlakoztak“. Hasonlóképp van ez az ujuguroknál, besenyőknél, kirgizeknél is, a törzsek száma hol több, hol kevesebb. „E változások főoka az egyes néprészek önállósága“. „A nemzetség legkisebb alcsoportja, a család is, önálló el [nép, birodalom]“.³

„A régi időben korlátlanabb volt a mozgási lehetőség; hatalmas nagy múltú és nagy hírű dinasztiák vezették a népet, melynek tagjai, ha egy-egy új alakulásra — hogy úgy mondjam — zászlót bontottak, azonnal tömegesen csatlakoztak hozzájuk az emberek. Az állam megszervezése határozott szabályok szerint történt; erről többször megemlékeznek a feliratok s tanúskodik az a talán százra is menő méltóság-, illetve hivataljelző név, mely a régi törökségtől ránk maradt. A hivatalok betöltésére megfelelő arisztokrata családok állottak a kagán, a főfejedelem rendelkezésére“.

³ Radloff Alttürk Inschriften, Zweite Folge, XIV.

Németh Gyula a török nomádállamok történeti állapotának részletező rajza után (8—26 l.) újra a nyelvtudomány segítségéhez fordul. A török népnévek és néprészek eredetének és kapcsolatainak vizsgálatát felhasználva (27—84 l.) könyve II-ik fejezetében (Bolgárok, hunok, magyarok 85—150 l.) annak a nyelv és történeti tételének a bizonyosságait veszi sorra, „hogyan a magyarság keleteurópai, urálvidéki őshazájában (mely valószínűleg ázsiai területre is átnyúlt) érintkezésbe került a bolgár-törökséggel“. A magyar nyelvészet és őstörténet egyik alapvető, Budenz által már 1871-ben kimondott tétele, hogy „a magyar nyelvben nagy számmal vannak régi török jövevényszavak, s ezek a mai török nyelvek közül a csuvasssal mutatnak egyező hangtani sajátosságokat, tehát az ócsuvasból valók“. „A mai csuvasok a régi volgai bolgárok maradványai, tehát a magyarban „ócsuvas“ helyett „bolgár-török“ jövevényszavakról kell beszélnünk“.

Németh Gyula tehát, hogy a magyarság ősi bolgár érintkezésére nézve kellő alapot teremtsen, könyve e fejezetében mindenekelőtt a bolgár problémával foglalkozik. (87—120 l.) „Két helyen találkozunk a történelemben bolgár-törökökkel: először a Fekete-tengertől északra, keletre és nyugatra eső vidékeken, másodszer a Volgánál Kazán környékén. A pontusvidéki bolgárságra az első adatunk 481-ből való, midőn Zenon császár a keleti gótok ellen segítségül hívja a bolgárokat. Ezek a bolgárok valahol a Don—Dnyeper—Duna vidékén lakhattak. Ez időtől fogva állandóan olvassunk a bolgárok pusztításairól, kiket Prokopios hunoknak nevez. A VI. század közepén azután Prokopios e „hunok“ egy részét kuturgurnak nevezi s azt mondja róluk, hogy a Maeotis nyugati oldalán laknak: a Maeotis másik oldalán lakik — ugyancsak Prokopios szerint — a kuturgurok testvérmépe, az uturgurok...“ „Tudjuk, hogy a pontusvidéki bolgárok egy része levonult az Al-Duna vidékére s itt 679 körül maradandó birodalmat alapított“. „a bolgárok 600 körül foglalták el a Volga-Káma melletti területet“. (Tallgren) „A IX. század első negyedében hallunk először a volgai bolgárokról. Ekkortájt írt róluk Ibn Rusta ismeretes munkájában . . . . .“ „Történetükről csak annyit, hogy a tatárok 1236—37-ben elpusztítják őket, de fővárosuk, Bulyar, azután újra virágzásnak indul...“ „Az utolsó ránk maradt érmek, melyeken e város neve olvasható, 1427/28-ból valók“.

Ami a bolgárok *nyelvét* illeti: „A volgai bolgárság fővárosában, Bulyar-ban... a XIV. századból sírfeliratok maradtak reánk“. Ezek alapján megállapítja Németh Gyula, hogy jölehet „a bolgárok között olyan törökök is éltek, akik egy más (j-török) nyelvjárást beszéltek,“... mégis a voltaképpeni bolgárok a csuvasos (r hang a j-török z helyén) nyelvjárást beszéltek, amit az bizonyít, „hogy a *pontusi bolgároknál* ugyanilyen csuvasos hangtani és alaktani

sajátságokat találunk“. Így a legfontosabb és leggyakoribb régi török népnevek egyikével, az *oγuz* népnévvel a Pontus vidékén *oγur* alakban találkozunk; pl. a bolgár nép neve uturgur (= otur-oγur = 30 ogur, 30 törzs); kuturgur (valószínűleg 9 ogur) onogur (dunai bolgárok Agathon-mál, = 10 ogur). Az u. n. bolgár fejedelmi lajstrom ilyen csúvasos sajátságokat mutat. A „bolgár“ város és népnév (latin források bulgar-, görög *Βουλγαρ*-, arab *blyar*, örmény *bulgar*-) ugyanilyen jellegű s Németh szerint eredeti jelentése = 'keverék' (t. i. nép).

„Honnan jöttek a bolgárok, hol voltak régebbi lakóhelyeik?“ Priskos és kínai adatok nyomán Németh megállapítja, hogy a nyugat-szibériai „Irtis-vidék a bolgár-törökségnek, illetőleg a bolgár-törökség egy részének régi hazája, mert a szabirok innen űzik ki a saragurokat, urogoakat és onogurokat, azaz a bolgárokat...“ „A bolgár-törökség nyugat-szibériai hazájának egy másik bizonyítéka, hogy az Urál-folyónak a Kr. u. II. században bolgár neve van“. „A régi név török eredetű, ma is használatban van s *Jayik*-nak hangzik“. „Az ogur-bolgár-törökség ural-vidéki őshazájának emléke az *onogur* névből keletkezett Jugria területnév is“. (Zsirai.) Németh szerint a Kr. születése előtti kínai forrásokban is van nyoma a nyugat-ázsiai bolgárságnak, mert a kínaiak által említett nyugat-szibériai *ting-ling* állattenyésztő hatalmas nomád nép prémkereskedéssel foglalkozik s ugyanezt mondja úgy Jordanes, mint Ibn Rusta a volgai bolgárokról.

„A bolgár-törökség műveltség tekintetében élesen elválík az első évezred törökségének többi részétől. A hunoknál, türköknél, oguzoknál, besenyőknél s a többi nem-bolgár törökségnél is találunk ugyan ipart, kereskedelmet, földművelést, művelődésre való hajlamot, mely pl. az ujugroknál virágzó műveltséget teremtett, de a törökség e részének főfoglalkozása a harc és az állattenyésztés volt. Viszont a bolgár-törökök katonailag is meg voltak ugyan szervezve, de inkább a békés foglalkozás felé hajlottak“.

„Legszébben tükröződik ez a kultúra a magyar nyelv bolgár-török jövevényszavaiban. Ezekből világosan látszik, hogy a bolgár-törökök intenzíven foglalkoztak állattenyésztéssel, föld-, kert- és szőlőműveléssel, iparral és halászattal. Különös fontossága van annak, hogy a bolgár-török nyelv ilyen fogalmak nevét adta át a magyar nyelvnek, mint *ír*, *betű* és *szám*, melyeknek átadása csak úgy képzelhető, hogy egyúttal írni is ők tanították a magyarokat. A bolgárok erkölcsi fogalomkörének fejlett voltát mutatják *érdem*, *bűn*, *gyarló*, *bocsát*, 'szent' jelentésű *egy* (pl. *egy-ház*) szavunk“.

„Ibn Rusta a volgai bolgárokat kereskedő, földművelő, de a harchoz is értő népnek rajzolja“.

A továbbiakban (121—127 l.) Németh Gyula a bolgár-magyar kapcsolatot tárgyalja. Minthogy a magyarság a finnugorság keleti

ágához tartozott s ez a keleti ág keleti irányban terjeszkedett „az ugorok egy része, a magyarság, érintkezésbe került a bolgár-törökséggel, mely az Urál-folyó vidékén s Nyugat-Szibériának ezzel határos területein lakott...“ „Lehet, hogy a magyarok, mint régebbi idő óta Nyugat-Szibériában lakó nép, prémvadászai, prémszállítói voltak a bolgároknak s az érintkezésből később szoros politikai kapcsolat keletkezett; lehet, hogy a bolgárok a magyarok földjét meghódították, a népem uralkodtak, azt megszenvezték s mint új törzset a bolgársághoz csatolták“. Wiklund szerint „a magyarok őshazáját körülbelül a Tobol, Isim, Irtis és Ob mellett elterülő, vízben gazdag steppevidékekre tehetjük, nem pedig, mint ezt gyakran teszik, a déli vagy épséggel a középső Urálba, hol általában hiányzama a feltételek nomád lovasnép kialakulásához“.

„A magyar-bolgár érintkezés a magyarságot erősen átalakította: a főleg zsákmányoló (nem termelő) életmódot folytató, halászó-vadászó magyarság megtanulta a földművelést, az állattenyésztést és még sok mást, amint ez a magyar nyelv bolgár-török jövevényszavaiból kitűnik“ (v. ö. Gombócz: Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache). Németh Gyula felfogása szerint a magyarság maga azonban az ugor (vogul-osztják-magyar) őskorban semmiesetre sem lehetett a mai vogulok és osztjákok alacsony színvonalán. „Ezek a népek az ősi állapotokhoz képest erősen hanyatlottak s erre döntő bizonyítéknak azt tartom, hogy míg ma a lovat inkább csak hallomásból és mondákból ismerik, ősi állapotukban lótenyésztő, lovas nép voltak. Világosan látszik ez a nyelvi adatokból: a *ló*, *másod-fü-ló*, *harmad-fü-ló*, a régi magyar *ló-fi* (= csikó), *lóra elleni* (= lóra ülni), *fő-ló* (= prima ló), továbbá a *nyereg*, *ostor* szavak, illetve kifejezések megvannak a vogul és (illetőleg) az osztják nyelvben is“ (v. ö. Mészöly, Szinmyei, Munkácsi). „Oly néppel, mely a mai vogulok és osztjákok színvonalán áll, egy török nép nem is tudott volna mit kezdeni“.

Németh Gyula a magyarok és bolgárok hazájának megállapítása után a hun-bolgár viszony kérdésével foglalkozik. (II. fejf. 127–150 l.) „A bolgárokkal azonosítási szokás a hunokat . . . .“ (Zeuss és Tomascsek). „A magyar őstörténeti kutatás általában szintén a hun-bolgár azonosság álláspontján van“. (Gombócz Zoltán és Zichy István.) Németh szerint azonban „a hunok és a bolgárok azonosításában némi óvatossággal kell eljárunk. Egy időben kétségtelenül azonosak — már t. i. politikailag azonosak — a hunok a bolgárokkal, t. i. midőn a dunai hun birodalom bukása után a Pontus mellett megalakult az a birodalom, melyet a források hol hunnak, hol bolgárnak neveznek. E birodalom hun vezetés alatt jött létre, ezért „hun“ a neve, de népe többféle elemből alakult össze, azért viselii „*bulyar*“ = keverék nevet. E népelemek közt legjelentősebb volt a csuvasos nyelvet beszélő törökség, melyen a *bulyar* név rajta is maradt, míg a *hun* név lassanként eltűnt. Eredeti-

leg azonban a csuvasos nyelvet beszélő „bolgárság“ és a hun nyelvet beszélő „bolgárság“ nem azonos, mert a hunok nem csuvasos, hanem j-török nyelven beszéltek“. E tételt Németh Gyula részletesen bizonyítja. (129—150 l.)

A szerző könyvének harmadik fejezetében a magyarság kaukázusvidéki hazájával foglalkozik. (A magyarság és a kaukázusvidéki török törzs-szövetségek 151—210 l.) „Minden valószínűség a mellett szól, hogy a magyarság az onogur-bolgárokkal, mindenestre a Priskos tudósításában szereplő bolgár népcsoporttal együtt a negyszázhatvamas évek elején költözött nyugat-szibériai őshazájából a Kaukázus vidékére. A magyar-bolgár érintkezés kezdetét a Kr. utáni első századokba tehetjük, de azsem lehetetlen, hogy az érintkezés csak az V. század felé kezdődött“. (126 l.) „A magyarok a Krisztus utáni első évezred második felében, körülbelül 465-től 800-ig az Azovi tengertől keletre eső területen, a Kubán alsó folyása és a Keresi-szeres vidékén laktak. Bár erre vonatkozólag kétségtelen hiteles történelmi feljegyzésünk nincsen, annyi körülmény szól több-kevesebb világossággal e tétel mellett, hogy kétségbe vonni lehetetlen“. Legmegbízhatóbb forrás erre nézve Konstantinos Porphyrogenetos, aki szerint 889-ben űzik ki a besenyők a magyarokat Levediaából. Levedia fekvése nem kétséges . . . . .“ „833-ban a kazárok felépítették Sarkelt, a Don mellett, a torkolattól nem messze, kétségtelenül a magyarok ellen, kik ekkor, már a Donon innen vannak, mert 839-ben az Al-Dumánál harcolnak“. (Pauler.)

„A levediai hazára vonatkozik Ibn Rusta egységes és világos leírása a magyarokról“. „Az összes *velük szomszédos* szláv fajú népek felett uralkodnak s őket termékekből álló nehéz adókkal terhelik. Ezeket, ha egyszer hatalmukba kerítették, rabszolgáiknak tekintik... A szlávokat meg-megtámadják s foglyokat szerevezve tőlük, e foglyokkal a tengerparton a Bizánci-birodalom egyik kikötőhelyére mennek, mely *Kerh*-nek mondatik... Amidőn a magyarok rabszolgáikkal *Kerh* elé érkeznek, a bizánciak eléjük jönnek s vásárt csinálnak velök. A magyarok rabszolgáikat nekik átadják s cserébe bizánci amanyszöveteket, színes gyapjúszőnyegeket és más bizánci árukat kapnak“. „Ez előadásból az derül ki, hogy a magyarság szóbanforgó birodalma a Kievidéki, Dnyeper-melléki, esetleg a Bug alsó folyásánál lakó szlávok területe felé nyúlt el“. „A mohamedán források és Konstantinos Porphyrogenetos adatai alapján tehát megállapítottuk, hogy a magyarság 800—830 tájától 889-ig a Don és a Dnyeper között lakott“.

„Ha mármost tovább vizsgáljuk a keleti forrásokat, kiderül, hogy a magyarság e területre a Kubán vidékéről költözött“. Németh Gyula kideríti, hogy „az *Ibn Rusta-féle szövegbe, mely a levediai haza leírását tartalmazta, egy ismeretlen szerző beszúrta a magyarok egy másik, régebbi, kubánvidéki hazájának valami elveszett*

régi forrásból való leírását. Ezt a beszűrást Al Bakri meglehetősen híven megőrizte (valószínűleg szokása szerint kivonatolta), Gardizi — vagy az ő forrása — pedig talán más források és maga szerzte ismeretek felhasználásával teljesen eltorzította“. Al Bakri idevonatkozó szövege egy része így hangzik: „A [magyarok] országának egyik határa a rúmiak országával határos; a másik, a sivataggal szomszédos határunk mellett hegység terül el...; e hegység alsó részén, a tengerpart mellett *avvūnh* nevű nép lakik“. Németh Gyula szerint „Nem lehet kétséges, hogy itt a Kubán alsó folyásának vidékéről van szó“. Elfogadja ugyanis Marquart olvasatát az Ibn Rustá-nál és az Al Bakri-nál szereplő népmévre vonatkozólag s kimondja, hogy „itt a Kaukázus gerincétől és a Don-Kubán-vidéktől délre, a tenger mellékén lakó *abcházok*-ról van szó“. Azt pedig, hogy „a magyarok földje a Bizánci birodalommal határos, ezt csak Krimben lehet elképzelni. A kazárok és a magyarok uralma a VI. század elején áttejert a Krim egy részére is“. A magyarok e hazája tehát a „Krim, a Kaukázus, az alánok és abcházok szomszédságában, a Kubán alsó folyásának vidékén terült el“.

„A Kubán alsó folyása közvetlen szomszédságában bukkan fel először a történelemben a magyar népmév is, egy másik magyarnak látszó névvel kapcsolatban“. A Theophanos szövegében szereplő két „hun“ király közül „az egyiket *Μογγεος-nek, a másikat *Γορδας*-nek hívták. Az első név *Mogyeri*-nek hangzott s azonos a magyar népmévvvel“. „Hogy a magyarok ezen a területen, az alánok (= mai osszéték) szomszédságában valóban hosszabb ideig laktak, azt kétségtelenül bizonyítják a nyelvünkben levő alán jövevényszavak is“. Bolgár-török jövevényszavaink egy jelentékeny csoportja azonban, bizonyos állat- és növénynevek, mint *tok*, *sőreg*, *borz*, *gőrény*, *ürge*, *gődény*, *túzok*, *alma*, *körte*, *kökény*, *som*, *kőris*, *szőlő* (*bor*, *seprő*, *szűr*) arra engednek következtetni, hogy a bolgár-török-magyar érintkezés jó része a bolgárságnak egy délibb hazájában folyt le“. (v. ö. Zichy M. Ny. K. I.)

„Ha mármost a magyarság régi neveit figyelembe vesszük, azt a sajátos jeleséget látjuk, hogy a magyarság csaknem mindazoknak a népeknek a nevét viseli, amelyek az V. század óta a Kubánvidéken uralkodtak. Az onogurok neve maradt meg a magyarság *Ογγροι* nevében, a szabirok nevének emléke a *σαβαροι* név és a Kubán vidéken uralkodó türkök nevét őrizte meg a magyarok *türk* neve“. Németh véleménye szerint a magyarok négy neve: az *Ογγροι*, *σαβαροι*, a *türk* és a *magyar* négy politikai kornak emléke. „Az is világos, hogy a magyarság VI—IX. századi politikai történetének e nevek csak esetlegesen fennmaradt emlékei. A VII. század elején például, Gordas és Mogyeri korában — úgy látszik — a magyarság önálló s a hun nevet viseli. 550 körül alighanem az utungur törzs-szövetséggel volt közelebbi kapcsolatban.

Az, ami fennmaradt, sokat mond, de csak nagyon nagy vonásokban ad képet egy igen bonyolult folyamatról". A következőkben (178—220 l.) Németh sorra veszi ezeket a török népeket, melyekhez a honfoglalás előtti magyarságnak valami köze van.

Az Onogurok 461—465-ben jelennek meg a történelemben (Priskos), midőn két más bolgár néppel, a saragurokkal és ogurokkal együtt elhagyják nyugat-szibériai hazájukat. „Jordanes a VI. sz. közepén szól a „hunigor“-okról, mint a Pontus vidékén lakó népről. Megemlíti, hogy prémkereskedéssel foglalkoznak. A 700 körül író Ravennai Geografus a Maeotis és Kubán vidékén említi a patria Onogoria-t". „A török *onogur* 'tiz nyíl' 'tiz törzs' névből *onugur s ebből megint szabályosan *ongur alak keletkezett. Ez az *ongur alak az őszlávban *ogr*-rá fejlődött. E szláv alakból fejlődött a görög *Ογγροι*, a latin *Ungri* s a többi európai alakok; a németben szabályosan *ungar* alakot nyert a szó, francia területen pedig szőkezdő *h*-t kapott (*hungarus*, *hongrois*)". „Az onogurokkal minden valószínűség szerint szoros kapcsolatban kell képzelnünk az ősi magyarságot s azt kell gondolnunk, hogy ez az a nép, melylyel együtt — helyesebben: melynek kötelékében — az Urál vidékéről elköltözött. „Ez állítást többek között a következő három tény bizonyítja, hogy t. i. 1. „A magyarok körülbélül 800-ig a Don és a Kubán között vannak s 700 körül Ravennai Geografus ugyanitt jelzi az onogurok hazáját". 2. „Az onogurok híres prémkereskedők. A magyar nyelv bolgár-török eredetű szavai között pedig a prémiparnak világos nyomain vannak".⁴ 3. Ibn Rusta leírása, „mely kiemeli, hogy a magyaroknak téli foglalkozása a halászat. A Ravennai Geografus pedig a patria Onogoria leírásában kiemeli, hogy e terület lakóinak bőven van hala a szomszédos vidékekről. Ebben szintén a magyarok és onogurok kapcsolatának van nyoma".

A Szabirok szintén Priskos tudósításában jelennek meg először, midőn 461 és 465 között kiűzik ősi lakóhelyeikről az onogurokat, saragurokat és ogurokat, azaz a bolgárokat". „Nem sok idő, talán egy félszázad múlva, Marquart szerint valószínűleg 515 előtt... szintén levonulnak a Kaukázus vidékére, ahol 558-ig, az avaroktól szenvedett vereség idejéig visznek jelentős szerepet". Németh szerint a szabirok törökök, de nem a törökség bolgár ágához tartoztak, mert „a szabirok a régi törökség keleti területéről valók s... azonosak a kazárokkal". „A szabirok és a magyarok kapcsolata történeti ismereteink szerint kétségtelen", mert a magyarok valószínűleg a IX. század elejéig a Don és Kubán között laktak, s a szabirok Prokopios szerint ugyanitt. A magyarok *σαβαριτοι* neve azonos a szabir néppel.

A Törkök a VI. század közepén kerültek uralomra, mint a török népek közt leghatalmasabb nép, amelytől a törökség nevét

⁴ v. ö. *szücs, ködmen, szirony.*

is kapta. Már Chorenei Mózesnek VI. századi tudósítása szerint az Alsó Kubán környékén türkök és bolgárok laknak s ezalatt minden valószínűség szerint magyarok értendők. Ibn Rustánál: „a magyarok türk fajbeliek“. Több X. századbéli török forrás türk néven említi a honfoglaláskori magyarokat. Bizánci tudósítások szerint (Zemarchos 569, Valentinus 576) „türk fenmhatóság alatt, türk vezetőséggel és türk haderő hozzájárulásával jött létre 560—570 körül a kazárok birodalma, kik még 627-ben is a türk birodalomhoz tartoznak...“ „a kazárok a türk nevet is viselik“. „A türk hódítás és a kazárokkal való kapcsolat következtében szállott azután a türk név a magyarokra“. „A nép valószínűleg — a türk hódítás közben föltétlenül — türk vezetés alatt állott“. „Erős volt a magyarságnál a türk kultúra befolyása is, (mely sok tekintetben egyezett s keveredett a bolgárral), amint ezt a magyarság harcmodorának fennmaradt leírásai s a türk (székely) írás ismerete bizonyítja“.

„A Kazárok első nyomaira a történelemben a szabirok eltűnése (558) utáni korszakban a Kaukázus északi vidékén bukkanunk“. 560—570 között alakult meg türk fenmhatóság alatt a Kazár birodalom. Úgy látszik, hogy a *kazar* a szabir népnek egy másik neve, mént Maszűdi szerint „a kazárokat törökül szabiroknak, perzsául *hazar*-oknak nevezik“. E szerint a Kazár birodalom lényegében a Kaukázus felett lakó bolgárokból s az ezekre rátelepedett szabirokból alakult“. A kazár népnév jelentése is ugyanaz, mint a *sabir* népnév: „az útról letérő, bolyongó“. A kazárok birodalma a Kaukázus északi széle, a Don folyó és az Azovi tenger között volt „ez a terület természetesen gyakran változott“ „a többi török birodalmak között kiválik kulturális színvonalával, virágzó földművelésével és különösen kereskedelmével“. „A török népekre jellemző harcokat csak 800-ig folytatnak... Később zsoldos katonaságuk van. A kagán és a lakosság egy része zsidó vallású, többi része mohamedán, keresztyén vagy pogány“. A tudósításokból (I. Gardizi-t, Ibn Faqlán-t, Iszrahri-t és Maszűdi-t) az tűnik ki, hogy lakosságuk többnyelvű volt, beszéltek a türk (és szabir), a bolgár nyelvet, de azonkívül „beszéltek egy nyelvet, mely nem hasonlított az ismeretes nyelvekhez (itt aligha gondolhatunk másra mint a magyarra)“.

A Kubánvidéki magyaroknál a kazár-magyar kapcsolaton kívül, melyről Konstantinos Porphyrogennetos tudósít, végül kétségtelenül élt a Hunok-kal való kapcsolat tudata. „Mivel a bolgárok a hun törzsek közé tartoztak s a magyarság megszervezője egy uralkodó bolgár-török réteg volt: a bolgár uralkodó osztály magával hozta s nemzeti hagyományá tette a hunokkal való rokonságnak, a hun-magyar azonosságnak a hitét“ (Gombócz). „Az a nép, amelynek *Γορδὰς* = Ogurda és *Μουάγεσις* = Mogyeri a királya, a bizánci forrásokban „hun“ néven szerepel“. „Végelemzésben a

hunokkal való kapcsolat tudata is úgy kerülhetett a magyarokhoz, mint az *onogur, sabir, türk* név. „A magyar hun-hagyománynak, Hunor és Magyar mondájának tehát történeti nyoma van“. „Az volna feltűnő és nehezen magyarázható, ha a magyarságnak nem volna hun-hagyománya“. (Hóman.)

Németh könyvének IV-ik fejezetében a magyar törzsrendszert, az arról szóló bizánci forrásokat s azok magyarországi hagyományait, a róluk szóló helyneveket veszi sorra. (A magyar törzsrendszer 221—277 l.) Böles Leo mondja a magyarokról, hogy „nemzetségek és ágak szerint elszéledve legeltetik lovaikat“. Konstantinos Porphyrogenetos közli a honfoglaláskori magyar nemzetségek, illetve törzsek nevét is a De administrando imperio 40. fejezetében: „A kabarok és turkok nemzetségeiről. Az első a kabaroknak a kazároktól elszakadt és imént említett nemzetsége, a második a Neki, a harmadik a Mejeri, a negyedik a Kuntu-Jermatu, az ötödik a Tarjanu nemzetsége, a hatodik a Jenach, a hetedik a Kari, a nyolcadik a Klaszi“.

„A magyar törzsrendszer emléke a Krónikában és Anonymusnál is megőrződött“. De Konstantinos csak a törzsek neveit közli, a magyar tudósítások pedig csupán a vezérek nevét. Mindkét magyar forrás 7 fejedelmi személyről, 7 törzs fejeéről tud. „Ez bizonyosan a 7 régi törzs, az újabban csatlakozott kabarok nélkül“ „Anonymus szerint a hét fejedelmi személy a következő: Álmos, Árpád apja; Előd, Szabolcs apja; Kend, Korszám apja; Ond, Ete apja; Tas, Lél apja; Huba; Töhötöm, Horka apja, Gyula és Zombor nagyapja. Kézai Simonnal viszont a következő 'kapitányokat' találjuk: Árpád, Szabolcs, Gyula, Örs, Kend, Lél, Bulcsu“. „Kiderül belőle, hogy a magyarságnál a vezérek koráról több hiteles hagyomány volt. Az első jegyzékben (Anonymus) szereplő vezérek fiai közül hármat, Árpádot, Szabolcsot és Lélt s egynek unokáját, Gyulát megtaláljuk a második jegyzékben (Krónika), s mindkét jegyzékben megvan Kend, amely talán nem annyira személy- mint inkább méltóságnév. Anonymus tehát egy régebbi, a krónika egy újabb, husz-harminc évvel későbbi állapotot leíró forrás alapján dolgozott“. De Anonymusnál szerepel a nyolcadik magyar törzs a Kabar is. „Anonymus 10. szakasza szerint Kiev alatt hétkun vezér népével együtt csatlakozott a magyarokhoz s e csatlakozás leírása után Anonymus a 11. és a 12. szakaszban, midőn a magyarság ösz szességéről beszél, a hét magyar mellé odateszi a két kun vezért és népét, ami kétségtelenné teszi, hogy Anonymus szerint a honfoglaló magyarság 7 magyar törzsből s egy csatlakozott „kun“ törzsből állott. Ebből világosan adódik a 7 kun vezér népének a kabarokkal való azonossága“. Abból viszont, „hogy a törzsnevek a Krónika és Anonymus forrásaiban nem voltak meg, vagy ha megvoltak is, a krónikások nem tartották érdemesnek őket feljegyezni“, arra lehet következtetni, hogy az ő korukban, de „talán már a vezérek korá-

ban, de mindenesetre a XI. században a törzsek és neveik minden jelentőségüket elvesztve, feledésbe merültek“. (V. ö. Pauler M. N. Tört. Szt. Istv. 98). Hogy a törzsnvek hamar, valószínűleg a nagy átalakítók, Géza és István idejében kimentek a használatból, azt bizonyítja az is, hogy amíg a török népeknél a népnév és törzsnév nagyon gyakran szerepel személynévként, nálunk feltűnően ritkán.

„A törzsnvek e hirtelen letűnése természetes, mivel a törzs önkényesen létrehozott szövethozásán alapuló másodlagos alakulat... jogvédelmi célokat is szolgáló, de elsősorban katonai célzatú, mesterséges politikai képződmény“. (Hóman.) „A magyar törzsnveket nem igen találjuk meg későbbi nemzetségnevekben“. Ez szintén a törzsnvek hirtelen és gyökeres megszűnését bizonyítja.

Németh Gyula a magyar törzsnvek régebbi olvasata és magyarázata [tudományosan először Szabó Károly, majd Nagy Géza, Pauler Gyula stb.] után sorra veszi és részletesen taglalja az egyes magyar törzseket és törzsnveket. (233—273 l.) A **K a b a r** Konstantinos szerint a magyarság első törzse: „Tudnivaló, hogy a kabarok a kazárok nemzetségéből származnak. Előfordult, hogy pártot ütöttek az uralom ellen és a polgárháborúban az uralom kerekedett felül és némelyeket közülök levágtatott, a többi, aki elmenekült, elment és a tunkokikkal (= magyarokkal) együtt lakott a besenyők országában. Összebarátkoztak egymással és valahogyan kabaroknak nevezték őket.... Mivel pedig ők a háborúban a nyolc törzs közt legbátrabbnak és legvitézesebbnek mutatkoztak, őket választották, hogy a háborúban elül járjanak a törzsek közül. Egy fejedelmük van, t. i. a kabarok három nemzetségének, mind a mai napig“. „A kabarok nem azért járnak elül a háborúban, mert legbátrabbak és legvitézesebbek, hanem azért, mert nem egyenlő rangúak a többi törzsekkel, ez világosan következik a törökös szervezetű népeknek abból a szokásából, hogy az újonnan csatlakozott vagy meghódított törzset elül küldik a harcba“. „De vannak a kabarok különleges helyzetére más bizonyítékaink is. A Krónika és Anonymus a kabarokat *kun*, illetve *székely* néven, mint a magyar törzs-szövetségen meglehetősen kívül álló néprészt ismerik“. „A magyar törzs-szövetség tagjai közül a kabaron kívül egy sem szerepel így külön“. Konstantinos *Κάβαροι* alakja *ka-va(á)r(i)*-nak olvasandó, a magyarban ebből szabályosan *kavár, kovár fejlődött. (Ádmonthi évk.) Magyar helynevekben is szerepel *Kovár*. A kabarok a Konstantinos elmondotta események kapcsán kaphatták nevüket, mert az eredeti török kabar név jelentése 'felemelkedő, lázadó'. (Vámbéry.) „A kabarok azonban a magyar régiségben nem újabb *kavar*, hanem inkább a régebbi *kazar* nevéükön szerepeltek. Ezt bizonyítja a tíznél több *Kazar*, *Kozár*, *Kozárd*, *Kozárom* helynév“. Az Anonymus által közölt 7 *kun* (kabar) vezér neveinek vizsgálata során Németh

Gyula megállapítja, hogy a kabarok kétségtelenül törökök.⁵ „A törökök nem felejtik el hamar őseiket; a középzásiai törökségnél ma is szokásban van a „hétős“ felsorolása (Vámbéry, Radloff). De itt a magyar (és kabar) vezér-névsorok fennmaradásánál egyenesen írásbeli feljegyzésekkel kell számolnunk, mert ilyen hosszú listák szájhagyományon 2–300 éven át fenn nem maradhattak“.

Konstantinos 2-ik magyar törzse: Nyék, *Nέκη*. „E név, mint szökezdő ny-je is mutatja, nem török, hanem finnugor eredetű szó“. „Nagy Géza 24–25 Nyék nevű helyet sorol fel az ország legkülönbözőbb részeiben“. De a magyarban mint köznévi is él, így Oláh Miklósnál (1536): „Ad Septentrionem Ferarum est regis, cui nomen est Nyék“. Lehr Albert négy népnyelvi adatából „kitűnik, hogy a *nyék* sövényvel, árokkal bekerített helyet vagy magát a bekerítést (árkot) jelenti“. „A *gyepű* 'határvédő akadály' szónak egy jelentésbeli rokona áll tehát előttünk s a *Nyék* törzsnév a honfoglalás előtti magyar határvédelemnek, a gyepűrendszer egy fajának emléke, azaz egy olyan törzs neve, melyre a határ — hogy úgy mondjam —, a „nyékek“ védelme volt bízva“. Amint a kabar törzs történeti forrás szerint újabban esatlakozott törzs és elül megy a harcra „két-ségekívül ilyenféle eredetű és ilyenféle rendeltetésű a Magyar törzs előtt álló Nyék törzs is. A harmadik magyar törzs neve Konstantinosnál *Meyéqη*, szabályos olvasata: *Megyeri*. Emlékét a *Megyer*, *Megyercs*, *Megyerő*, *Megyered*, *Megyerke* helynevek őrzik; a régiségben a Magyar névvel váltakozva fordul elő, a *magyar* tehát a *megyer* alakpárja (Gombóc: *megyer* a *mogyer szabályos változata). „A *magyar* név inkább az egész magyar népre és a magyar nyelvre, a *megyer* inkább a szóbanforgó törzsre és a törzs által betelepített helyekre vonatkozott.“ „A *magyar* népnév legrégebbi alakját *Mogyeri* király neve képviseli 527–28-ból.“ „A név első része (*magy-*) a vogul *māñši*, *mañši* szóval egyezik (Reguly), mely a vogulban a vogulok és az osztjakok közös neve.“ Németh szerint valószínű, hogy a *mogyeri* név összetett szó s vége a török *eri*, *iri* „embere“, tkp. „fērfa“ „ember“ szó. A *magyeri* szó tehát összetett alakjában bolgár-török eredetű. A negyedik törzs *Kürtgyarmat* (*Κουρτογερμάτου*) „mint ez a Kürt és Gyarmat helynevekből következik, ikét törzsnek, a Kürtnek és Gyarmatnak összetételéből keletkezett. Gyakori eset a törökségben, hogy két törzs egyesül s névül a két törzs egyesített nevét veszi fel.“ A *Κουρτο* név *Kürtü* olvasatának „helyességét

⁵ „Ed[ü] és Edümen a török *ädgü* 'jó, jámbor szent' szó megfelelője; *Borsu* neve a török eredetű magyar *bors* szóval egyezik; *Ousad* névben az *ou* a török *oη* jobb, megfelelő, üdvös — a *sad* magyar kicsinyítő képző. *Ürsü ur* a török *ir* 'férfi' szóból származik, az *s* magyar kicsinyítő képző (Gombóc). *Boyta* nevének a török *baj* 'hős, vezér' szó az alapja magyar *ta* képzővel. *Kétel* = *Kétel* a csagatáj *kötül* 'vezeték, hátsó' szó megfelelője. *Oluptulma* török alakja *Alyp-Tolma*“ (Gombóc).

bizonyítják a Kürt helynevek s a helyneveken kívül a székelly Kürt nemzetség, mely a Kürt törzs töredéke". (Szabó K.) „A Kürt török törzsnév s a magyar és török Kürt hangtamilag megfelel (Gombóc.) A Kürt török köznévi jelentése 'frissen esett hó, lavina, hóhalom' Kürtük: 'frissen esett, mély hó, hótorlasz.' (Kammisto.) Mint hogy a Kürt egy jeníszjevidéki török nép s „a székelly írás török jegyei a jeníszjeji türk jegyzetből származnak (Nagy G., Németh) s a kazár birodalmat a tünkök alapították, kétségtelen, hogy idekerülhetett egy mongoliai nép vagy néprész is“. A *γερμάτι(u)*, azaz *Gyermat(u)* a „*Gyormat* > *Gyarmat* szabályos változata, mely hasonló nevű helyneveinkben őrződött meg. „A j-törökben *jormaty, a bolgár-törökben **d'zormaty* annyit jelentett, mint 'fáradhatatlan'. *Jurmaty* alakban megvan mint törzsnév a baskiroknál is. Az ötödik törzs *Тақтаров* = *Tarjan(u)* > *Tarján*. Helynevekben sok megyélen van képviselve. „A török *tarkan*, *tarzan* méltoságnévből származik, mely a régi törökségben 'alkirály'-t jelentett. A török méltoságnévek gyakran lesznek törzsnevekké.“ A hatodik törzs neve *Тенгиз* (olv *Jency*) régi magyar oklevelekben *Jeneu*, *Jencw*, *Jenuw*, a mai nyelvben *Jenő*. Számos ilyen nevű hely volt, vagy van az az ország minden részében. (Nagy G.) „Eredetileg török méltoságnév, mint a *Tarján*, megfelel neki a török *ynak* 'bizalmas, tanácsadó, miniszter' szó magashangú *inäk párjának bolgár-török *jänäx alakja“. „E méltoságnévek eredeti jelentése 'akiben biznak'.“ „Az *inäk* alakhoz a bolgárban szókezdő j járult, ez is rendes jelenség a törökben“. „E törzsnév *Jenej* formában, tehát mint az ómagyar hangalak szabályos megfelelője, megvan a baskiroknál“. „A hetedik törzs neve *Кері*, azaz *Kér(i)*“. Helyneveinkben maradt meg (Nagy G.). Török eredetű, köznévi jelentése 'roppant nagy, óriás [állat-] király'. Jelentése szerint az erőt, vitézséget kifejező törzsnevekhez tartozik. A nyolcadik törzs neve *Кесі* = *Kesz(i)*. „E törzs emlékét a *Kesz*, *Keszi*, *Kesző*, *Keszű* helynevek őrizték meg“ (Melich). „A név leggyakoribb alakja ma *Keszi*, de ha *Keszi* helyneveinket végigvizsgáljuk, azt találjuk, hogy túlnyomó részben ezeknek is *Kesző* a régi alakja.“ „A XI. és XII. században a *Keszi* név alakja rendszeren *Keszey* féle alakban fordul elő.“ „Ez a *Keszey* egy bolgár-török *käsü szabályos megfelelője . . . jelentése 'rész, darab, ág'. „E törzsnév tehát a török törzsnevek egy gyakori jelentéstani csoportjába tartozik, azok közé a nevek közé, amelyeknek jelentése 'Darab, Töredék, Maradvány'.

„A magyar törzrendszer tehát a következő: *Kiabar*, *Nyék* védőtörzsek; *Magyar* (Magyar) vezértörzs; *Kürtgyarmat*, *Tarján*, *Jenő*, *Kér* régebbi időben a Magyarhoz csatlakozott törzsek; *Keszi* az előbbi négy után csatlakozott törzstöredék.“ „a Magyaron kívül körülbelül az összes törzsek török eredetűek“. „Etnikai összetétele szerint a Magyar törzs török elemeket is tartalmazhatott, sőt minden valószínűség szerint tartalmazott is, már a legelső török-ma-

gyar érintkezéstől fogva. A IX. század körül önállóságra jutott finn-ugor eredetű Magyar törzs nem lehetett csekély számú; szerepe az első törzsrendszerekben sem lehetett alárendelt, valószínűleg több hozzátartozó törzssel együtt alkotott egy birodalomrészt, s nyelvét már a IX. század előtt kétségtelenül más törzsek is beszélték“.

Németth könyvének V-ik fejezetében a honfoglaló magyarság nyelvét veszi vizsgálat alá (278—298 l.). „Nyelvileg a magyarság valószínűleg már a VI. században, körülbelül egységes; azaz mai nyelvét beszéli.“ „A régebbi korra vonatkozólag következtethetünk a magyarság általános magyar nyelvűségére Ogurda és Mogyeri nevéből.“ (Ogurda = ogur + da magyar becéző név). Az is sokat mond, hogy a baskíriai magyarok, kik valószínűleg a VI. század közepén költöztek fel a Kaukázus vidékéről, magyarul beszéltek. A török nyelv ismeretére következtethetünk a magyar-török politikai kapcsolatokból“. Az Árpád-kori magyarság ilyen nevei: török *Tas* (magy. kő), *Bolmaz* (magy. nem való), „a magyaroknál csak olyan időben keletkezhettek, midőn a magyar nyelv mellett a török nyelvet is ismerte a magyarságnak legalább is egy része“. Konstantinos Pomphyrogenetos is ír a magyarok két nyelvűségéről: „a kabarok megtanították a magyarokat a kazár (= török) nyelvre. Kétségtelen, hogy amint a kabarok csatlakoztak a magyarokhoz, ugyanúgy csatlakoztak a magyarokhoz régebbi időben más török néprészek (törzsek, altörzsek, törzstörédek, családok) is. Ezek az új elemek természetesen jó ideig törökül, vagy törökül is beszéltek“. A kazáron kívül a bolgár, szabir, türk nyelv is el lehetett terjedve a magyarok körében, aszerint, hogy a Kaukázus vidékén a VI. századtól kezdve milyen törökséggel érintkeztek. A honfoglaló magyarság a mai Magyarország földjén is talált bolgárokat (Melich).

A IX—X. század nyelvére vonatkozólag sokat tanulunk a fejedelmi nevekből és fejedelmi címekből.⁶ Ezeknek alapján azt a véle-

⁶ Ü g y e k (Ugek, Vgek) „mindenesetre a magyar szókincsből vett, magyar becéző képzővel ellátott név;“ L e v e d i (*Λεβεδίας*) „azonos eredetű a *Liüni(k)* és *Levente* névvel, tehát a *lè: lesz* ige származéka“ (Jakubovich); A l m o s (*Σαλμοδύτης, Σαλμουτζή*), magyar forrásokban *Almus* „lehetséges, hogy a név alapszava az *almu* 'álm' szó s az *Almus* és *Almucsí* alakok ennek a becéző alakjai“; Á r p á d: „a magyar árpa szó származéka“; T a r k a c s (u) (*Ταρκατζοβ, Ταρκατζοβς*) „e név a török tarkan méltóságnévből származik, a cs valószínűleg magyar becéző képző“; L i ü n d i k (*Λιοδυνικα*) „finnugor eredetű név, a *lenni* ige származéka, jelentése atyafi, ivadék“ (Gombóc); É z e l ő (*Εξέλεξ*) „nyilvánvalólag nem török név“, „a régi magyar 'ézel, izlel, kóstol' ige származéka“; J u t o c s a (*Ιουτοτζας, Ιουτοτζάν*) „az *Ezelő* név török fordítása“; Z o l t á n „az arab > török *sultan* 'szultán' méltóságnévből származik“ (Melich); T a s „*Tas* 'kő', mely szó a törökben mint személynév gyakran előfordul.“ T e r m a c s (u) (*Τερματζοβς*) „a mai *Tormás* helynévvel egyezik.“ „A *Termacs(u)* cs-je és a *Tormás* s-e becéző képző“; G é z a „legrégibb alakja *Gyëücs*, későbbi a *Gyëücsa*.“ „bolgár-török eredetű személynév“... „a *cs, csa* magyar becéző képző“; V a j k (*Waic*) „alapszava *Vaj azonos a török

ményt, hogy „legrégebb török eredetű személynéveink kivétel nélkül j-török nyelvből valók“ (Ligeti) módosítanunk kell. „Az említett személynévekből az derül ki, hogy a bolgár-török nyelv a magyarságnál még a vezérek korában is élt“. „De az is világos, hogy a fejedelmi család (s vele a magyarság zöme) magyar nyelven beszélt. Ha egy török méltóságnévből személynévet csinálunk, mindig tesznek hozzá magyar becező képzőt... de a nevek jó része egyenesen magyar eredetű“. „Az is világos mindezekből, hogy nem lehet a magyarságnál minden további nélkül egy „uralkodó török rétegről“ s egy alacsonyabb sorban levő „finnugor rétegről“ beszélni“. „Amyi bizonyos, hogy a magyarság.... nagyszámú török népelemet vett fel magába, hogy megszervezői törökök voltak s hogy török eredetű uralkodói is voltak. Ezeket a vezető és nem vezető török elemeket azonban a finnugor eredetű magyarság sajátos módon teljesen magába olvasztotta“.

Könyve utolsó fejezetében Németh Gyula a magyarság keleten maradt nyomaival és töredékeivel foglalkozik. (299–336 l.) „A magyarságnak két nagy elszakadt töredékéről tudunk: az egyik a baskiriai, Magna Hungáriában, a másik a szavárdok, a Kaukázus főgerincétől délre, Tiflisztől keletre.“ 1. *Baskiriai magyarok*. „Tizedik századi és későbbi tudósítások szerint a magyarságnak egy töredéke az Urál hegység nyugati oldalán lakott, azon a területen vagy annak a területnek valamelyik részén, amelyen ma a baskirok zöme lakik.“ A mohammedán források tudósításai „a magyarság két részéről beszélnek; az egyik Baskiriában élt, a másik a Pontusnál, később a mai Magyarországon“. „1235 táján négy dominikánus útnak indult abból a célból, hogy a keleti hazában maradt magyarokat felkeresse“. 1235-ben egy másik dominikánus, Julián meg is találja „a keleti magyarokat (Magna Ungaria) Magma Bulgaria (= a volgai bolgárok) közelében és az ott lakókkal magyarul beszélt“. „1237-ben ismét keletre utazott, hogy pontos híreket hozzon a mongolokról, kik ebben az időben már Európát fenyegették. Erről az útról szóló tudósításában olvashatjuk, hogy a mongolok elfoglalták Magna Ungariát.“ A baskirföldi magyarság emléke fennmaradt azonban egy 1539-i, Sack városában őrzött oklevélben a *mozerjan* népnévben, mely „a magyar név régi alakjának pontos megfelelője“ (Németh: „*Mogyer(i)* > török *modžeri* > orosz *možeri*; a *jan* orosz képző“). De megmaradt emlékekük egyes baskir törzsnevekben, pld *Jenej*: „a magyar Jenő törzsnév régi magyar

baj (gazdag, hős, vezér) méltóságnévvél“; T ö h ö t ö m „szintén török méltóságnév“ (Melich).

„A fejedelmi címek közül „a gyula cím egy bolgár-török *džula* átvétele, ez pedig egy *j* török *jula* alakból való“; „a méltóságnévből fejlődött a *Gyula* személynév“. Ugyancsak bolgár-török eredetűek Gyula leányai: *Karoldu* és *Sároltu* nevei (Melich). A *kündü* cím szintén török eredetű, török alakja is *kündü*.

*Jeney alakjának megfelelője“, és *Jurmaty* és *Surmaty* (ómagyar *Gyormatu > török *Dzormaty). A baskir név „eredeti alakja *bašyyr*“ „összetett népnév, amely eredetileg *baš-(o)γur* 'öt ogur, öt törzs'-nek hangzott.“ Az, hogy a bolgár *ογur* alak mellett a nem bolgár *bäs* alakot találjuk, abból magyarázható, hogy nem bolgár-török elemek a hunok fellépése óta a kelet-európai népalakulatókban vezető szerepet játszottak. „A baskirok tehát eredetileg a magyar nép egy része, amely valószínűleg a volgai bolgárokkal együtt a Kaukázus vidékéről vándorolt észak felé“. „A baskiriai magyarok *bašyyr* neve a Pontusnál lakó magyarok nevével, a *mogyeri*-vel összevegyült és így állt elő a *modžyeri* név. Mivel a baskirok és a magyarok eredetileg azonosak, hol *bašyyrd*, hol pedig *modžyeri* néven emlegetik őket, részint együtt, részint külön-külön.“ Úgy látszik, hogy a baskiriai magyarság *mogyeri* néven is nevezte magát, ezt mutatja a *možerjan* név. „A baskir különben, mint minden török nép, érdekes keverék nép“. 2. *Σάβαροι ἄσπαλοι*. Erre nézve Konstantinosnál olvassuk, hogy „Háború támadván a turkok és . . . besenyők közt, a turkok tábora megveretett és két részre oszlott. Az egyik rész kelet felé Perzsia vidékére telepedett le és ezeket mai napig a turkok régi nevén *σαβαροι ἄσπαλοι*-nak nevezik. A másik rész pedig nyugat felé ment lakni vajdájával és fővezérével, Levedával, az *Etelküzünek* nevezett vidékre.“ „E szerint tehát a magyarok egy töredéke 889-ben elszakad és Perzsia felé költözik s megőrzi a magyarok régi *savard* (*asfali*) nevét. E töredékről Konstantinoson kívül anab és örmény források is szólnak“ (Ilhury). „A *szavárd* név a magyar hagyományban is fennmaradt a *Zuard* névben.“ Az, hogy Anonymus szerint *Zuard* hadat viselt a Balkánon s ott vett magának feleséget, „világos nyoma ez a *szavárd*-ok történeti emlékének, annak, hogy egy *zuard* (*szavárd*) nevű néprész (melynek nevéből a hagyomány reides szokása szerint személynévet csinált) a régi korban a magyarságtól elszakadt.“ Ami pedig a *σαβαροι* jelzőjét, az *ἄσπαλοι*-t illeti „ez a görög 'ἀσπαλῆς' 'szilárd, megbízható' szó többes nominatívusa“ „a *σαβαροι ἄσπαλοι* kifejezés tehát 'rendíthetetlen szavárdok'-nak fordítandó.“

II.

Az első ok, mely arra készítetett, hogy Németh Gyula kiváló munkáját tüzetesen, fejezetről-fejezetre ismertessem: a tudományos kritika problémája. A kívülálló számára, még ha más tudományban otthon vannak is, teljesen megközelíthetetlen a tudományos kritikának az a fajtája, mely felteszi nemcsak e tudományokban, hanem az illető szaktudományban, sőt a szóbanforgó probléma előzményeiben való jártasságot s ezen

belül is nem az egész kérdés-komplexumot veszi vizsgálat alá, hanem csupán a kritikára szoruló részleteket boncolja a végtelenségig. Így születnek meg kritikák, sőt ellenkritikák, a tudósok közötti polémiák egész sora, melyek az érdeklődők nagy részének nagyjában érthetetlenek, az objektív megismerést, a kérdésben való állásfoglalást lehetetlenné teszik s éles válaszfalat vonnak „beavatottak“ és „laikusok“ között. Rá kell mutatnunk arra, hogy az ilyen kritika, minden tudományos színézete mellett is, mennyire tudománytalan, mert a bizalom és a tekintély kérdésévé teszi azt, ami *elsősorban az igazság kérdése*. A mű tartalmának, gondolatmenetének és eredményének tárgyilagos előrebecsátása a kritika objektivitásának fontos előfeltétele, ha súlyt fektetünk arra, hogy a tudomány az élettel és a közönséggel intenzív kapcsolatban maradjon.

Minden tudomány általános fejlődési föltételei készíttetek azután arra, hogy Németh Gyula munkáját pontosan ismertessem. A tudományoknak megvannak a maguk időbeli etappe-jai, keletkeznek, fejlődnek, megállnak, háttérbe szorulnak, új erőre kapnak. Hogy a magyar őstörténelem tudománya ma virágzik és az érdeklődés jobban feléje fordult, annak a kiváló művelők egész során kívül abban leljük belső okát, hogy a magyarság nagy megrázkódtatásai után ösztönösen törekszik minden téren önmagának, multjának, lelkiségének intenzivebb és mélyebb megismerésére. Őstörténelmünk a maga nagy bizonytalanságával, gomolygó és ellentmondó tényeivel különösen reászorult hézagainak kipótlására s ebben a tekintetben az utolsó tíz év alatt kiváló kutatóink, nyelvészek és förténészek egyaránt megtettek minden tőlük telhetőt. A részleteket feltáró kutatásokból azonban mégis hiányzott az összefoglaló, általános *kép*.

Németh Gyula e könyve az első nagyszabású tudományos munka, amely a magyar nemzet őstörténetét összefoglalóan ismerteti a végtelenségbe vesző kezdetektől fogva egész mindaddig, amíg a magyarság a Kárpátok övezte földön gyökeret vert és ott önálló birodalmat alapított. Horváth Mihály és Szalay László a magyar nemzet történetéről szóló munkáinak első kötete,⁷ minden komolyságuk mellett is, az őstörténeti munkásságnak az ő korukbeli kezdetlegesebb volta miatt ma már kevéssé jöhetnek számba, Szilágyi millénáris Magyar

⁷ Szalay László: A magyar nemzet története. Első kötet. Első könyv Horváth Mihály: Magyar történelem. Első könyv. 1., 2. füzet.

Nemzet Története és a Hóman—Szekfű-féle Magyar Történet illető részei pedig inkább a nagyközönség szükséglete pillanatnyi kielégítésére készültek. Így történhetett, hogy Szilágyi Magyar Nemzet Története bizonyos fölényes könnyedséggel, aránytalanul röviden, a bebizonyítás teljes mellőzésével végez a keletről jött magyarság történetével. Az 1928-ban megjelent Hóman—Szekfű-féle magyar történet I. kötete első részét pedig már most, a megjelenés után 3 évre, Németh Gyula könyve, Moravcsik Gyula és Mészöly Gedeon értekezései⁸ tekintetbe vételével tulajdonképp újra kellene írni, de még most is csak inkább föltevéses, nem pedig a bizonyítékokat nagyrészt elhagyó, kijelentő formában adni a nagyközönség kezébe. Akik a magyar őstörténetről alaposabban akartak tájékozódni, mai napig Pauler Gyula A magyar nemzet őstörténete Szt. Istvánig című, sok tekintetben már szintén túlhaladott, de jegyzetekkel és fölvilágosító függelékekkel bőven ellátott kiváló munkájára, továbbá Zichy István és Hóman Bálint, részleteiben a tudományos igazságot legtöbbször helyesen és kellő óvatossággal megítélő értekezéseire szorítkozhattak.⁹

Németh Gyula munkája nemcsak tartalmilag foglalja össze egységes képbe a magyar őstörténet eredményeit, hanem előadásában és módszerében is mintául szolgálhat az őstörténeti eredmények feldolgozásának. Az őstörténeti kutatás szinteköveteli ezt az egyszerű, minden színezést, vagy más komplikáltságot kerülő módszert, melyet Németh Gyula a magyar előidők fölfedésében alkalmaz.

Hogyan konstruálja meg már most Németh Gyula s teszi konkrét valósággá, erős ellenállással bíró szövetté a történet alapjában inkább gondolatszerű, lehelletnyi finomságú fonalát? Úgy, hogy összefonja a saját tudománya, a nyelvtudomány anyagával s ezt az összefonást más tudományok hasonló jellegű eredményeivel próbálja tovább erősíteni. A nyelvtudomány — amely bizonyos pontossággal megállapította a nyelvfejlődés törvényszerűségét — az élő és holt nyelvek adataiból visszakövetkeztetve építi föl a nyelvtörténeti sort és így a maga fejlődési sorával, konkrét adataival a realitás bizonyosságát kölcsönzi az őstörténeti fejlődéssor sokszor szinte üres, tartalom nélküli sémájának, annál is inkább, mert a nyelvtörténet a sa-

⁸ I. Moravcsik Gyula: Az onogurok történetéhez. Budapest, 1930. Mészöly Gedeon: Mióta lovas nép a magyar? Szeged, 1929.

⁹ I. A magyar nyelvtudomány kézikönyve. 5. füzet: Gróf Zichy István. A magyarság őstörténete és műveltsége a honfoglalásig. 7. füzet: Hóman Bálint A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése.

ját adatsora üres hézagai kitöltésekor aránylag kevés föltételezett, fikciós alakra szorul. Így történhetett, hogy Németh Gyula a nyelvi adatok s a nyelvtudomány eredményei alapján nem csupán az uráli ősnép s a vele nyugatról és keletről szomszédos indogermán és török népek ősi elhelyezkedését tudja szemünk elé vetíteni, hanem azt is; hogy az urali nép két ágra szakadt s a keleti ág, közte a magyarok ősei is, szoros érintkezésbe kerültek egyes török népekkel s azok alakulási törvényei szerint kerültek le a magyarok a Volga hajlásától keletre eső vidékekről a Kubán alsó folyása vidékére. A török népek mozgalmasságai azonban történeti forrásokban nem igen vannak följegyezve. Németh Gyula tehát újra a nyelvtudományhoz és pedig annak ahhoz a részéhez, amelyben ő maga is mester, a turkologia nyelvtudományi részéhez fordul s a fennmaradt régi török népsnevek, törzsnevek, nemzetségnevek, helynevek tüzetes, szorgos kutatása, magyarázata, a mások és a saját eredményeinek leírása alapján törekszik a történeti gyér adatok hézagait kitölteni. Segítségül hívja továbbá Radloff néprajzi leírásait a kirgizek mai társadalmi helyzetéről s a történeti népsnevek, törzsnevek, nemzetségnevek folytonos figyelembe vétele mellett joggal következteti, hogy a török nomádállam a történeti multban is hasonló jellegű volt, könnyen változó és alakuló, bár végső alapja mindig ugyanaz: a kisebb-nagyobb csoportokba (végül esetleg nagy birodalmakba) tömörülő, első soron állattenyésztést űző független ősmag: a család. A történeti adatokat a nyelvi adatokkal mindig összevetve konstruálja meg Németh Gyula a történeti sorozat második konkrét képét, mely szerint a magyarság keleteurópai őshazájában — mely valószínűleg ázsiai területre is átnyúlt — szoros összeköttetésbe került az Ural folyó vidékén s Nyugat-Szibériának ezzel határos területén lakó bolgár törökséggel.

Ahogy Németh Gyula a nyelvi adatokat a történeti adatokkal s Radloff néprajzi (helyesebben társadalomrajzi) adataival összefonja, valóban mesteri s nem hisszük, hogy az őstörténet mai állásában lehetséges volna az ő összefoglalásánál világosabb és összefoglalóbb képet adni. Úgy véljük, hogy Németh Gyulának a magyarság uralvidéki és nyugat-szibériai tartózkodásáról vázolt képében a három konstruktív tudomány-elem, a nyelvészet, a történettudomány és a néprajz között a nyelvészet és a történettudomány területén csupán kisebb részletek lehetnek, melyek további analizisek vagy újabb források felfedezése alapján kijavításra szorulhatnak.

A néprajzi rész az, mely a művészi összkép tekintetében *már most* némi kiegészítést követel. A néprajz tudománya távolról sincs azon a kijegecesedett fokon, mint a *nyelvtudomány*, a maga aránylag számos, történeti fejlődéssorokba és egymásmelletiségekbe rendszerezett adataival, sőt azt a fejlődési fokot sem éri el, amit a *történettudomány*, amely a maga írott és nem írott forrásai — a nyelvi adatok, régészeti leletek, történet-földrajzi, növény-földrajzi adatok stb. — alapján sorakoztatja fel a multnak ugyan hézagos, de mégis elég valószínűen megállapítható folyamatos képét. A néprajz tudománya a különböző népek megítélése, foglalkozási vagy más jellegű lelki alkata tekintetében sokszor a legegyszerűbb logikai sémákra, elskatulyázásokra szorul. A mai ethnologus kiinduló pontul már ugyan nem egy, szinte paradicsomi állapotot tételez fel, mint a XVII. és XVIII. századi bölcselek (Montaigne, Rousseau); feltételezi azonban, hogy van egy őállapot, amikor a primitiv ember életfenntartásának alapja a *zsákmányolás*, az, amit neki a természet közvetlenül nyújt, főként a vadászat és halászat. Ebből az egyszerű állapotból kezdődőleg a primitiv ember különböző kultúrcsoportokat teremt, így a magasabbfokú vadászat, a földművelés, az állattenyésztés különböző kultúresoportjait, hogy e három félbarbár fok sokféle keveredése megteremtse az ókori vagy akár a mai kulturállamot a maga komplikált, sőt túlkomplikált berendezkedésével, nagy ipari és kereskedelmi gócpontjaival. (Igy Grosse, Frobenius, a primitiv őállapotra vonatkozólag pedig különösen Pater Schmidt.) Jóllehet ez a modernebb elgondolás nagy haladást jelent, a régi fejlődéstörténeti, vagy földrajz-tudományi elgondolásokkal szemben, mert az őállapot s a félbarbár fejlődési fokok után legyezőszerű mellérendeltségben bontakoztatja ki a komplikált kulturákat; mégis a három osztatú fejlődési skálájával (1. őállapot, 2. félbarbár fok, 3. komplikált társadalmak) alig egyéb a tényeket nem eléggé számbavevő racionális elgondolásnál. A „primitiv ember“-t nem tekinthetjük bizonyos fokon állónak, aki főként a vadászat és halászat kevés munkával járó zsákmányából él. A primitiv ember természeténél fogva *sokoldalú* s körülményei szerint válogat, vagy nem válogat a különböző ősfoglalkozások (vadászat, halászat, földművelés, állattenyésztés, kezdetleges ipar és kereskedés) között.¹⁰

¹⁰ v. ö. Bibó István: A primitiv ember világa. Szeged, 1927. 28—30. 51—57.

Ha valaki, amint Németh Gyula teszi, az őstörténet terén egy-egy fejlettebb tudomány-ágból, akár a történeti források felhasználásával, akár a nyelvtudomány adataiból kiindulva segítségül hívja a néprajzi tudomány adatait, szinte szükségszerűleg beletorkollik a néprajzi tudomány jelenlegi racionális elgondolásaiba. Így lesz Németh Gyula rajzolatában az irtis- és uralvidéki ősmagyar főként zsákmányoló életmódot folytató vadász és halásznép (124 l.), amit pedig sem a történeti, sem a nyelvi adatok nem eléggé bizonyítanak. Valószínű évvel szemben, hogy az ősmagyarság, más primitív népekhez hasonlóan avval foglalkozott, amit nagyobb szabású területe sok tekintetben előírt, az északibb részeken halászott és vadászott, a földművelést teljesen elhanyagolta, mert a kietlen föld túlsok munkát kívánt volna s nem is volt élelem tekintetében különösebben megszorulva.¹¹ Dél felé, ahol a mezőségi részek mind jobban kezdtek dominálni, inkább az állattenyésztés jutott előtérbe. A földművelésre ittt sem szorult reá, vagy csak igen kevésé, mert ezt bőven kárpótolta a Tobol, Isim, Irtis és Ob vidékének a steppe vidékével határos, vízben, halban, erdőben igen gazdag területe.¹² De bár a lovat tenyészthette, lóra ült, sőt lovon harcolhatott is, távolról sem volt nomád lovasnép, mint a mai kirgiz, akit a vízben szegény steppevidék szinte kényszerít a ló- és juhtenyésztésre. Harcias nép volt, szerette az élményekkel teli életet, amint minden vadászó és halászó primitív nép ilyen, ha elnyomás, erdők kipusztítása, mostoha körülmények miatt vissza nem fejlődik, mint a mai, északabbra szorult osztják és vogul nyelvrokonaink. Prémvadászattal is foglalkozhattak a magyarok, amint Németh Gyula is mondja. Mint már nemzetségekre oszlott (l. *had, nem szavainkat*), tehát szervezetségnek induló nép érintkezhetett a szintén harcias, szintén prémkereskedéssel foglalkozó onogurbolgárokkal, akik kelet felé nyomulva erre a tájra is kinyúló nagyobb birodalmat alapítottak.¹³

¹¹ Ezek a területeken (más primitív népek módjára főként az asszonyok és gyermekek) bogyókat, rügyeket, gyökereket, erdei epret és mézet szedhettek (l. a nyelv tanúságait).

¹² Wiklund az ugor magyarok hazáját erre a területre teszi, se nem délebbre (a déli vagy középső Urálba) se nem északabbra (a mai osztjákot területére).

¹³ A bolgár-törökök mint prémkereskedők többet vehettek, viszont kevesebbet termeltek. De termelés már az is, ha a vadat azért vadászom, hogy lefejtett bőrét elcseréljem vagy akár eladjam. Azok, akik akár a mai, akár a régi ugorokat kitünőleg zsákmányoló, vadász-halász népnek nyilvánítják, ezt a körülményt nem veszik eléggé tekintetbe.

Ha volt is a bolgár-törököknek fejlettebb állattenyésztésük és földművelésük, kérdéses azonban, hogy az ugor-magyarok eltanultak-e sokat már ittlétükben tőlük (az onoguroktól) s átvették-e a némileg intenzivebb állattenyésztés és földművelés szavait, vagy pedig csak később, amikor laza nemzetiégi egymásmellettiségben, de velök együtt csapódtak keletről-nyugatra a népvándorlás nagy, lassú, századokra nyúló áradatában. Azonban már ebben az első keveredésben sem lehettek az ugor-magyarok sem számban kevesen, sem alárendeltebb helyzetben, legfeljebb egymásmelletti, nemzetiégi függetlenségben. Erre mutat nem csupán az, hogy a nemzetiégi törzsek közül a valószínűleg finn-ugor zömű és nevű *magyar* törzs már korán kiemelkedett, -de az is, hogy a törzsek száma kikerekítése és elnevezéseként nem a török népeknél szokásos szent, kerek szákat,¹⁴ hanem egy olyat, ami valószínűleg visszavet az ugor korra és szokásokra, a 7 magyar (= a Magyar törzs vezetése alatt 7 törzsből alakult nép) nevet használják fel.¹⁵

Úgy véljük tehát, hogy a primitív és a hozzájuk közelebb álló, csupán fokozatilag fejlettebb társadalmak tüzetesebb vizsgálata, e vizsgálatoknak nem csupán a foglalkozási viszonylatokra, hanem az egyes primitív törzsek természetes osztásaira és a törzsek sokszor mesterséges névadásaira vonatkozó, az eddiginél tüzetesebb kutatások további fényt deríthetnek arra a képre, amit Németh Gyula az ősi magyarságra nézve máris oly eredményesen összefoglalt.

A következő sorozatos kép Németh Gyula előadásában a magyarság kaukázusvidéki és Fekete-tenger melléki tartózkodását vetíti elénk. Nagyon helyesen mindenekelőtt a leghomályosabb, a legtöbb vitára okot adható részt tisztázza. A külföldi nevesebb nyelvészek és több magyar nyelvészünk és történészünk általános véleményével szemben, — kik a hunok és bolgárok azonosságát vallják¹⁶ — Németh Gyula

¹⁴ v. ö. az ujugurok eredeti 9 törzse, az onogurok 10 törzse, az utugurok 30 törzse (= otur (o) yuq = 30 ogur), üz ogur = 3 ogur, bašyyr = bäs-ogur = 5 ogur.

¹⁵ v. ö. evvel azt, hogy a 7-es szám magyar neve ugor eredetű s időszámításunk is a héten s a hold-hónapon (l. hó nevünket) alapulhatott. Lehet, hogy 7-es számrendszerünk volt. (Hunfalvy P. Magyarország ethnográfiája 234.) s a vogul-osztják hősi énekekben a 7 jelentése ma is = sok, hatalmas, erős (7 ajtó, 7 tenger, 7 harc, 7 szerez lakat, 7-té álló tűz, 7 ölnyi hajfonat stb.) V. ö. Bibó István: A számok jelentése. Budapest, 1917. 18–19. 21. Idevág az is, hogy a Konstantinosnál szereplő 3 kabar törzset Anonymus és a hagyomány 7 „kun“ törzsre kerekíti ki.

¹⁶ Nálunk Gombócz Zoltán, Hóman Bálint és különösen gróf Zichy István.

mindenesetre megenged annyit, hogy a két népnév egy ideig tényleg fedte egymást, de csupán *politikai* tekintetben. Németh Gyula bebizonyítja, hogy nem csupán a dunahánem a pontusmelléki hunok, sőt az ázsiai hunok (hiung-nu-k) nyelvmaradványai sem mutatják a bolgár-török nyelvet jellemző újításokat és evvel éles fényt derít a hun-bolgár kérdés mibenlétére. „A dunai hun birodalom bukása után a Pontus mellett megalakul az a birodalom, melyet a források hol hunnak, hol bolgárnak neveznek... e birodalom hun vezetés alatt jött létre, ezért „hun“ a neve, de népe többféle elemből alakult össze, ezért viseli a „*bulyar* = keverék“ nevet. E népelemek között legjelentősebb volt a csuvasos nyelvet beszélő törökség, melyen a *bulgar* név rajta is maradt, míg a *hun* név lassankint eltűnt“. Álláspontja kihat további konkluzióira is. Megállapítja, hogy a magyarságnál nemcsak a kaukázusvidéki hazában, hanem később is kétségtelenül élt a hunokkal való kapcsolat tudata. A magyar hagyomány egyformán megőrizte a kaukázusi haza, az alán s a hun-bolgár szomszédság nevét, mert a Kézainál szereplő „*Dula*, az alán király neve, jól ismert összetét. név.“ „*Belar* (Belár) azonos a *Bulyar* népnévvel.“ „Az a nép pedig, amelynek *Γορδάς* = Ogurda és *Μογυέρης* = Mogyeri a királya, a bizánci forrásokban „hun“ néven szerepel“. „A szabiokat, kiknek törzs-szövetségébe a magyarság minden valószínűség szerint beletartozik — a források rendszeresen a „hun“ jelzővel emlegetik“. „A hunokkal való kapcsolat tudata is úgy kerülhetett a magyarokhoz, mint az *onogur*, *szabir*, *türk* név. Ha ezek megőrződtek, miért ne őrződött volna meg valamilyen módon a hun név is?“ „A magyar hun hagyománynak, Hunor és Magyar mondájának tehát történeti magva van.“¹⁷ Ilyen alapon, a történeti adatok és nyelvi feltevések segítségével oldja fel Németh Gyula a kaukázusvidéki magyar tartózkodás legfőbb vitatott kérdését. Úgy véljük, hogy ezeken a nyomokon haladva — ha a történeti adatokon és nyelvi feltevéseken kívül a néprajzi analógiákat is segítségül hívjuk,¹⁸ mind nagyobb fényt tudunk majd deríteni a hun-magyar kérdésre.

Németh Gyula a hun-bolgár kérdés szétbontása és a hun ha-

¹⁷ Németh szerint nyelvileg is föltehető, hogy amint a „*magyar* < magyar név első része a vogul *manši*, mänši, mely a vogulban a vogulok és osztjákok közös neve, második része a bolgár *eri* 'ember, nép' szó, ugyanilyen név a Hunor is, amely tehát eredetileg *hun-eri*-nek hangzott s bolgár nyelven 'hun ember'-t jelentett“.

¹⁸ I. erre nézve a primitiveknél s a folklore-ban oly gyakori testvérpár mondákat. (V. ö. Bibó I.: A számok jelentése 41. 47. 48. 51. 57. 62.)

gyomány kérdésének kielégítő megvilágítása után ugyanolyan művészettel bontja sorra és oldja meg a magyarság kaukázusvidéki hazájáról szóló források és az ottani törzs-szövetségek problematikus kérdéseit. Itt is a legbiztosabb tényekből halad a kevésbé tiszta tények, sőt föltevések felé. Konstantinos Porphyrogenetos tudósításaiból indul ki, hogy t. i. a besenyők 889-ben űzik ki a magyarokat Levediából, amely Levediának keleti határa a Don. Minthogy a kazárok 833-ban építik fel Sarkelt a Don mellett, kétségtelenül a magyarok ellen (Pauler), a magyarok minden valószínűség szerint a 830 körüli években jelentek meg a Maeotis északi partján, a Don és Dnyeper között és itt 889-ig maradnak. A történeti (főként arab) források nyomán visszafelé haladva, azok elemző kritikája mellett megállapítja azután Németh Gyula, hogy Levediába a Kubán alsó folyása mellékéről kerültek a magyarok, ahol előzőleg a VI. század óta a hun-bolgárokkal éltek törzsszövetségben, (v. ö. a hun *Γοοδᾶς* és *Μοβαγρεῖς* testvérpárt). Hogy a magyarok a Kubán torkolata vidékén, az alánok (a mai osszéték) szomszédságában hosszabb ideig éltek, azt kétségtelenül bizonyítják a nyelvünkben lévő alán jövevényszavak. E vidékre a magyarok az ural-szibériai őshazából kerültek, de hogy a bolgár-török érintkezés itt is tovább folytatódott, erre mutatnak bizonyos állat- és növénynevek, amelyek csupán egy délibb fekvésű hazában kerülhetek nyelvünkbe. (Zichy.) A magyarság az onogur-bolgárokkal együtt 461. és 465 között kerül a Kaukázus vidékére s valószínűleg 520 körül a Kubán mellékére, mert a VI. század második felének elejéről az onogurokat, mint kaukázusvidéki nomád-népet említi a szír krónika; Jordanes szerint prémkereskedéssel foglalkoznak. A magyarok ittlétére nézve Németh e források tanúságát nyelvi és néprajzi adatokkal igyekszik erősíteni. A magyar nyelv bolgár-török eredetű szavai között a prémiparnak világos nyomai vannak s ezeket csak a prémiparral és prémkereskedéssel intenzíve foglalkozó onoguroktól vehette át a magyarság, mint most már nagyobb kulturával bíró nép.¹⁹ Kevesebb bizonyító erővel bír a magyarok és onogurok kapcsolatára nézve a másik néprajzi adat, hogy Ibn Rusta tudósítása szerint a magyarok téli foglalkozása a halászat s ugyanezt mondja az onogurokról is a Ravennai geografus VI. vagy VII. századból való adata, mely szerint a „patria“ Onogoria

¹⁹ v. ö. evvel föld- és szőlőművelésre vonatkozó, a kaukázusvidéki hazára utaló bolgár-török jövevényszavainkat.

lakóinak bőven van hala a szomszédos vidékekről“. Szinte minden primitívebb nép halászik, ha haldús folyók mellett él. A halászat kedvelése legfeljebb amellett bizonyít, hogy a magyarság — mint az onogur nép is — kaukázusvidéki hazájában sem sülyedt le egyoldalú nomadizálásba, hanem mint sokoldalú, a kulturális továbbfejlődésre kiválóan alkalmas lelkű és relative társadalmi függetlenségét is megőrző nép kerül kaukázusvidéki hazájában törzsszövetségbe az onogurokkal, majd később a szabi-rokkal, türkökkel és kazárokkal.

Németh Gyula kép-sorozatának talán legértékesebb eredménye, amikor nyelvi és történeti adatok alapján fényes eredménnyel tisztázza, hogy az uralvidéki őshazából az onogur-bolgárokkal együtt lekerült magyarság kaukázusvidéki és Fekete tenger melléki hazáiban sorra fölveszi különböző török törzsszövetségei neveit, hogy végül mint ugyanazon ősi magyarság mind jobban előtérbe kerülő sajátos névvel (a magyarral) jusson a Duna—Tisza közötti végleges hazájába!

Ami Németh Gyula történeti képsorozatának utolsó részeit illeti, a magyar törzsrendszer képében újra a történeti forrás: Konstantinos tanúsága szilárd alapjából indul ki, hogy evvel összevesse a magyar források, Anonymus és Kézai erre vonatkozó tanúságait. Megállapítja, hogy a magyarságnak a vezérek koráról több hiteles hagyománya volt. „Anonymus egy régebbi, a krónika egy újabb, húsz-harminc évvel későbbi állapotot leíró forrás alapján dolgozott“. A Krónika tanúsága arra mutat, hogy a törzsrendszer elsősorban hadiszervezet volt. Fel-tűnő, hogy „a törzsnevek a Krónika és Anonymus forrásaiban nem voltak meg, vagy ha megvoltak is, a krónikasok nem tartották érdemesnek őket feljegyezni. Ez világosan bizonyítja, hogy a törzsnevek kevésbé voltak fontosak, mint a vezérek nevei, talán már a vezérek korában, de mindenesetre már a XI. században“. „A törzsrendszer tehát, mely még 950 körül meg-volt... Géza és István idejében egyszerre, szinte nyom nélkül eltűnik“.

A mai történettudomány ezidőszerinti véleménye alapján való megfigyelés után Németh Gyula Konstantinos magyar törzsneveit veszi sorra, összefoglalva a nyelvtudomány erre vonatkozó régi és mai kutatásait és véleményét, kiegészítve ezt a saját nagyértékű eredményeivel. Németh itt sem tagadja meg képalkotó készségét, mert a fogalmi összefoglalás (2 védő-törzs, 1 vezértörzs stb.) után a kép előttünk kiemelkedőbbé té-

tele végett a 7 törzset jelentéstanilag is összefoglalja.²⁰ Ezt a képet a honfoglaló magyar nép *egyéni* jellegének hangsúlyozásával teszi még teljesebbé: „a magyar népben megmaradtak az ősi finnugor tulajdonságok (halászat kedvelése), bizonyára nagyobb mértékben, mint azt a kézzelfogható adatokból megállapíthatjuk. Nagy hatással volt rá a bolgárság, amit legvilágosabban félig letelepült életmódja bizonyít. S hatással volt rá a türkök harciassága, mint a nyugati kalandozó hadjáratok mutatják. Egy karakterében új nép keletkezett e három elemből, melyet *sem* a finnugorsággal, *sem* a bolgársággal, *sem* a türkökkel nem lehet azonosítani“.

Úgy véljük, hogy Németh Gyula fenti szavai teljesen fedik az új honfoglalás felé induló magyarság képét. Részünkről a halászat kedvelésének hangsúlyozása helyébe azt tesszük, hogy bizonyára élénk képzelemmel megáldott, sokféle foglalkozásra és kulturális fejlődésre hajlamos, a függetlenséget szerető, testvéries alapjellegű nép volt. A népi jellemvonásokat még Böles Leónak a Fekete tenger közelében élő magyarokról szóló leírásával lehetne kiegészíteni²¹ s az így kialakított képben körülbelül benne van mindaz, ami a kétféle, ugor és török népfajtákból összetett magyarságra karakter tekintetében jellemző volt és maradt.

A könyv két utolsó fejezetében, a honfoglaló magyarság nyelvéről és a magyarság keleten maradt töredékeiről való tárgyalásokban Németh Gyula jórészt csak a saját tudománya, a nyelvtudomány terén marad. A magyarság nyelvéről szóló rész inkább csak külön részlet, amely azonban — annak kifejtésével, hogy a honfoglaló magyarság más nyelven is beszélt, anélkül, hogy ez a körülmény a magyarság nyelvi egységét szétbontotta volna — szervesen hozzáilleszkedik a magyarság etnikai egységéről szóló megállapításokhoz. Ugyanezt a célt, az összkép teljessé tételét, szolgálják a kaukázusi magyarság elszakadt ágairól, a baskirokról és a szavárdokról szóló tüzetes és gazdag anyagú értekezések, amelyek a VI. fejezet alá

²⁰ 1 ősi népnév: a magyar, 4 ősi név a törökség harci készségében gyökeredzik, 2 törzsnév a török hadi és kormányzati szervezettel van összefüggésben, 2 törzsnév pedig az eseményekkel. (a „lázadó“ kabar és a „rész“ jelentésű keszi.)

²¹ M. H. K. 33, 34, 40: „férfiakban bővelkedő s független ez a nemzet és egyébkénti pompa kifejtése és gazdasága mellett csak arra vagy gondja, hogy a maga ellenségével szemben vitézül viselkedjék,“ „munkát és fáradságot magasztosan elvisel, türi az égető meleget s fagyasztó hideget,“ „nagyon búsulnak azon, ha valamelyikük a rómaiakhoz szökik át.“

vannak összefoglalva. Mind a két részlet — amely nagyszerűen bevilágít a történeti és nyelvészeti források tömkelegébe — egyúttal egy néprajzi (szorosabban véve társadalomrajzi) jelenségre, a primitívebb népek kettéosztlására is reávilágít, mert a kaukázusi magyarság igen szabályosan oszlik kétfelé, majd újra kétfelé, egyszer északi (volgai magyarság), egyszer pedig déli (perzsiái) irányban.²² Németh Gyula ezirányú megállapításai tehát nem csupán a honfoglaló magyarság egyes etappjaira vetnek fényt, de bevilágítanak még eddig alig sejtett, szinte teljesen homályban lévő tudományos területekre.

A tudós értékét nem csupán valamely kérdés, vagy kérdések tisztázása tekintetében elért eredményei határozzák meg, hanem az is, hogy ez eredmények által milyen új lehetőségeket nyit valamely tudomány, vagy a vele kapcsolatos más tudományok fejlődése számára!

Meggyőződésünk, hogy Németh Gyula a maga kitünő, részleteiben és összefoglalásaiban egyaránt nagyértékű művével a magyar őstörténet tudományának páratlanul kiváló szolgálatot tett. A magyar őstörténet Németh Gyula megállapításaival és összefoglalásaival elérkezett abba a stádiumba, amikor egy tudomány megkonstruálása már szilárdabb alapot nyer s a körvonalak meghúzása és a biztos váz kialakulása után sor kerülhet a részletek nagyobb arányú kidolgozására, tökéletesebbé tételére is.

Bibó István.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Févo.

Hazánk némely vidékén, különösen a Dunántúl az a szokás dívik, hogy az asszonyok bizonyos kisebb-nagyobb terhet: batyút, kosarat, vizesedényt, túrós dézsát, tejeles fazekat, tejes kannát, lisztes zacskót, krumplis zsákot stb. a fejükön hordanak. (A fejenhordás szokásának eredetéről és földrajzi elterjedéséről l. Népr. Ért. XVIII, 150, 179, 186 és XIX, 46.) Természetes, hogy hosszabb úton még a könnyű teher is nyomja, töri a fejet, annál inkább a súlyos. Hogy a teherhordozók ezt a kellemetlenséget elkerüljék vagy legalább is elviselhetővé csök-

²² L. bővebben Bibó I. A számok jelentése. 57—58. l.